

**ПЕДАГОГІЧНЕ КЕРІВНИЦТВО ХУДОЖНЬО-ТВОРЧОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ
УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКІЛ
У ВИХОВНІЙ ТЕХНОЛОГІЇ КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКИХ ПРОГРАМ**

У статті проаналізовано культуротворчі програмні підходи сучасних виховних програм. Висвітлено концептуальні та структурно-організаційні засади педагогічного керівництва художньо-творчою діяльністю учнів загальноосвітніх шкіл у виховній технології культурно-мистецьких програм. Окреслено організаційну структуру художньо-творчої діяльності школярів. Визначено мету та принципи функціонування культурно-мистецьких програм у виховному процесі загальноосвітньої школи.

Ключові слова: *виховна технологія, культурно-мистецькі програми, педагогічне керівництво, художньо-творча діяльність.*

**ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ РУКОВОДСТВО
ХУДОЖЕСТВЕННО-ТВОРЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ УЧАЩИХСЯ
ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛ В ВОСПИТАТЕЛЬНОЙ
ТЕХНОЛОГИИ КУЛЬТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ПРОГРАММ**

В статье проанализированы культуротворческие программные подходы современных воспитательных программ. Освещены концептуальные и структурно-организационные основы педагогического руководства художественно-творческой деятельностью учащихся общеобразовательных школ в воспитательной технологии культурно-художественных программ. Очерчена организационная структура художественно-творческой деятельности школьников. Определены цели и принципы функционирования культурно-художественных программ в воспитательном процессе общеобразовательной школы.

Ключевые слова: воспитательная технология, культурно-художественные программы, педагогическое руководство, художественно-творческая деятельность .

Valentina Vodiana

**PEDAGOGICAL GUIDANCE OF ARTISTIC AND CREATIVE ACTIVITY
OF PUPILS OF SECONDARY SCHOOLS
IN EDUCATIONAL TECHNOLOGY CULTURAL AND ART PROGRAMS**

The article analyzes the cultural programming approaches of modern educational programs, clarifies the conceptual, structural and organizational bases of pedagogical management artistic and creative activity of pupils of secondary schools in educational technology cultural and art programs, outlines the organizational structure of the artistic and creative activity of pupils, defines the purpose and principles of functioning of the cultural and artistic programs in educational process in secondary schools.

Key word: *educational technology, cultural and arts programs, educational leadership, artistic and creative activities.*

Стрімкі темпи модернізації сучасного суспільства зумовлюють нові, все зростаючі вимоги до виховання підростаючого покоління. На цьому етапі суспільного розвитку особливо актуальним для педагогічної науки і практики пошук ефективних шляхів формування творчо активної особистості, для якої характерні відповідальність, цілеспрямованість, наполегливість, самостійність, критичність, здатність діяти по-новому, пропонувати цікаві, нестандартні підходи, постійне прагнення удосконалювати світ і себе.

Винятково важливу роль у вирішенні цих виховних завдань відіграє загальноосвітня школа, яка в умовах докорінної трансформації суспільних відносин спрямовує свої зусилля на виховання молодих громадян української держави з високим рівнем особистісного розвитку.

Серед багатьох засобів формування творчо активної особистості найбільш ефективними є культура і мистецтво, які володіють значними потенціальними

можливостями виховного впливу на розвиток у дітей та молоді кращих почуттів, високих моральних і творчих якостей, сприяють пізнанню ціннісних смислів життя.

Мета статті висвітлити концептуальні та структурно-організаційні засади педагогічного керівництва художньо-творчою діяльністю учнів загальноосвітніх шкіл у виховній технології культурно-мистецьких програм.

Аналіз педагогічного досвіду та виховних проблем у загальноосвітніх школах дали змогу простежити суперечності, що існують між: суспільною необхідністю виховання творчо активної особистості і станом навчально-виховного процесу, зорієнтованого насамперед на прагматичні, раціонально-логічні освітні парадигми; значним виховним потенціалом мистецтва, зокрема традиційної народної культури, та недостатнім рівнем його використання у навчально-виховному процесі як важливого чинника розвитку творчої особистості; потребами, творчими запитам учнів шкільного віку і недостатньою увагою до організації їх художньо-творчої діяльності в типових умовах виховного процесу загальноосвітньої школи.

Актуальність проблеми виховання творчої особистості, наявність суперечностей у цьому процесі та необхідність їх вирішення, а також недостатнє вивчення і практичне впровадження у навчально-виховний процес загальноосвітньої школи мистецьких виховних програм зумовлюють посилення уваги науковців до питань розробки нових виховних технологій, метою яких є створення необхідних умов для творчого розвитку учнів загальноосвітніх шкіл.

Цим питанням присвячені дослідження І. Беха, М. Красовицького, Г. Іванова, І. Дичківської, В. Безпалько, З. Артеменко, Є. Бондаревської, І. Погорілої, Є. Степанова, Г. Сороки, Н. Щуркової та ін.

Досліджуючи проблему виховання особистості школяра, більшість авторів визначає компоненти технологічного підходу до педагогічного керівництва навчально-виховним процесом. Основними компонентами можна вважати такі:

- постановка мети та уточнення основних виховних завдань;
- зорієнтованість педагогічної діяльності на досягнення виховної мети;

- орієнтація виховних завдань і всього процесу художньо-творчої діяльності на досягнення результатів;
- оцінка проміжних результатів;
- корекція основних технологічних засобів;
- оцінювання остаточного результату.

Серед сучасних виховних програм можна назвати такі: програма розвитку та виховання дитини раннього віку «Зернятко» (О. Кононко); програма «Дитина», що охоплює період раннього дитинства, в якій пропонується ціла низка ігор зі скарбниці народної педагогіки, а також ігри і психологічні ситуації для рольових драматизацій (О. Проскура); «Програма творчо-естетичного розвитку дитини» (Н. Варккі, Р. Калініна) [1]. У методологічну основу цих програм закладено цілісний підхід до виховання і розвитку дитини як особистості. Існує також ряд гуманітарних програм для молоді: «Комплексні програми соціальних служб для молоді» (керівник С. Толстоухова – Український державний центр соціальних служб для молоді у м. Києві); програма «Побудова гуманістичного суспільства на базі екології свідомості та енергоінформаційного обміну Людини з Природою» (автор О. Вершиніна, Харківський обласний благодійний фонд інноваційних знань, ідей і технологій гуманізації); «Волонтерська служба «Місто» Всеукраїнського громадського Центру «Волонтер», яка реалізується у формі «вуличного дійства» за допомогою театралізованих засобів та ін.

Зарубіжний досвід використання навчальних та виховних програм можна представити програмою розвитку і виховання обдарованих дітей «Гідність», яка була введена на початку ХХ ст. в США. Крім неї широко популярними є програми пошуку і розвитку талантів, заснував які Center for Talent Development at Northwestern University [2]. Програма «Зв'язок поколінь», в 1998 році почала працювати в Канаді. Завдяки вказаному проекту розпочався інтенсивний процес співробітництва і взаємодії між учнями шкіл, громадськими організаціями та людьми похилого віку через інформаційний простір. Мета проекту – з'ясування можливостей реалізації таких програм, а також виявлення існуючих проблем та збір пропозицій щодо їх вирішення [2].

Показово, що найбільш розвинені країни Європи, зокрема, Франція, має традиційно сильно розвинену мистецьку освіту. Однією із пріоритетних державних програм є «Мистецтво та культура в школі», головним завданням якої є створення належних умов для художньо-культурного виховання, доступ молоді до культурного надбання Франції і світу. Характерно, що ще з 1882 року мистецькі дисципліни викладаються на всіх етапах початкової школи і на їх викладання відводиться 15 % годин навчального плану. Регулярна практика малювання, фото- і кінотворчість, використання у навчально-виховному процесі всіх музичних жанрів суттєво вирівнюють ту соціальну диференціацію, яка існує в суспільстві щодо опанування культурними цінностями [3, с. 28].

Цікавими є культуротворчі програмні підходи в концепції японської школи XXI ст., де розвиток «емоційної освіти» – незаперечний пріоритет. Характер, душа, національна ментальність – все те, що становить сутність людського буття, налаштоване на розвиток етичності, справедливості, співчуття, толерантності, поваги до національних традицій, історії та культури, якостей, які знаходяться серед найважливіших пріоритетів.

Розробка концепції культурно-мистецьких програм має в своїй основі наукове обґрунтування і багаторічний досвід виховної роботи автора статті у загальноосвітніх школах та позашкільних навчальних закладах. У своїй вихідній позиції ця концепція базується на визнанні того, що методологічними основами сучасної педагогіки є філософія культури і філософія людини. Цю позицію підтверджують В. Біблер, Є. Бондаревська, Л. Коган, Л. Кондрацька, В. Конєв та багато інших вчених. Зокрема, Л. Кондрацька пише: «Сучасна людина навіть на початку III тисячоліття ще до кінця не збагнула, що її буття вирішується винятково у сфері культури; саме культурний порядок буття розкриває ту єдність екології, антропології і етнології, яка забезпечує стійке існування цивілізаційних систем» [4, с. 8]. Нині різні галузі сучасної науки доводять актуальність концепції цілісної реальності культури у просторово-часовому вимірі.

Культурно-мистецькі програми спрямовані на цілісний розвиток особистості, який відбувається під впливом соціальних явищ оточуючого світу, з

оволодінням вихованцями надбань людської культури і ступенем їх особистісної віддачі у своїй життєдіяльності і творчості. Образно кажучи, за висловом І. Бега, «людина в кінцевому підсумку «ліпить» свою особистість із матеріалу культури, який організовано постачає їй вихователь, суспільство в цілому» [5, с. 34–35] .

Найбільш характерними ознаками виховної технології культурно-мистецьких програм є:

- програми розробляються під конкретний педагогічний задум (виховну проблему), в основі якої лежить певна методологічна, світоглядна, філософська позиція автора;

- технологічна послідовність педагогічних дій, операцій, комунікацій тощо вибудовується відповідно до цільових установок, які виписуються у формі запланованого результату;

- технологія передбачає взаємопов'язану діяльність вчителя (вихователя, керівника культурно-мистецької програми) та учнів із врахуванням принципів диференціації та індивідуалізації, оптимальної реалізації особистісних факторів, діалогічного спілкування;

- органічною частиною технології є наявність діагностичних процедур, які вміщують критерії, показники та інструментарій виміру результатів діяльності;

- відтворення елементів розробленої технології (програми) повинно бути доступним для будь-якого вчителя;

- досягнення програмованих результатів гарантується всім учням, але рівень досягнення залежатиме від індивідуального розвитку творчих здібностей та активності кожного учня.

Розробка програми є необхідною умовою кожної діяльності. Відповідно до поставленої мети і завдань у програмі визначається і описується зміст діяльності. Культурно-мистецька програма – це засіб розвитку творчої особистості, яка, базуючись на використанні досягнень загальнолюдської культури, акумульованих у творах мистецтва та у традиційній народній культурі, забезпечує виконання виховних завдань із розвитку творчої особистості школяра у процесі художньо-

творчої діяльності під час проведення тематичних творчих заходів та уроків художньо-естетичного і гуманітарного циклу.

Цим визначенням зумовлюється структура програм, виховні напрями, засоби та форми проведення тематичних творчих заходів.

Організаційний аспект художньо-творчої діяльності школярів відповідно до розроблених культурно-мистецьких програм охоплює такі структурні елементи: суб'єкт, процес, предмет, умови і результат діяльності, в яких:

- суб'єктами діяльності є учні, вчителі, організатори, керівники адміністративних і творчих підрозділів;

- процесом є художньо-творча діяльність учнів;

- предметом є організація і проведення тематичних творчих заходів, вирішення виховних програмних завдань;

- умовами є педагогічне керівництво процесом художньо-творчої діяльності учнів;

- результатом є виховання творчої особистості, яке здійснюється в художньо-творчій діяльності в умовах створеного виховного середовища.

Мета культурно-мистецької програми – створити виховне середовище, що дає можливість вихованцю осмислити свою глибинну сутність як Людини, котра наділена найвищими творчими якостями. Таке осмислення відбувається в процесі актуалізації творчих потреб учнів, розширення та утвердження їх творчих інтересів, становлення особистісної ціннісної ієрархії так, що вищі духовні цінності займають життєвозначимі позиції: це виховання особистості з високим рівнем творчої активності, яке здійснюється в процесі його духовного становлення через залучення до художньо-творчої діяльності. Відповідно до поставленої мети визначається загальний напрям і характер діяльності.

Розвиток творчої особистості школяра в процесі реалізації культурно-мистецьких програм здійснюється засобами різних видів мистецтв (музичного, театрального, літературного, образотворчого, хореографічного, екранного та ін.) та фольклорних традицій через систему різних видів художньо-творчої діяльності учнів.

Порівняно з традиційними методами виховання засобами культурно-мистецьких програм спроможне забезпечити більш ефективний виховний результат, оскільки у них використовуються потужні впливові можливості усіх видів мистецтва.

Безумовним пріоритетом розроблених виховних культурно-мистецьких програм є художньо-творча діяльність учнів. Повноту реалізації школяра у певному її виді можна вважати критерієм сформованості певного рівня його творчого розвитку. Ознакою такого рівня є духовно-ціннісна активна позиція (вибір) щодо етичних та естетичних норм ставлення до різних видів діяльності, до природи і мистецтва, до етичних та естетичних норм спілкування і співпраці, а також творча спрямованість особистості учня на успішне вирішення існуючих життєвих проблем. Тільки визначаючи позицію учнів як творців, організаторів своєї художньо-творчої діяльності, можна досягти успіхів у вихованні творчо активної особистості.

Педагогічне керівництво художньо-творчою діяльністю учнів опирається на принципи функціонування культурно-мистецьких програм у виховному процесі загальноосвітньої школи: пріоритетність художньо-творчої діяльності та активної позиції учнів; комплексність використання різних видів мистецтв у розробці і реалізації культурно-мистецьких програм; цілісність та системність підходу до виховання; інтеграція навчальних дисциплін і тематичних творчих заходів; індивідуалізація художньо-творчої діяльності; демократизація та гуманізація взаємин учнів та вчителів (вихователів, керівників та координаторів культурно-мистецьких програм).

Принцип пріоритетності художньо-творчої діяльності та активної позиції учнів. Цей принцип базується на об'єктивному прагненні учня до самостійності та самоствердження. Водночас не потрібно заперечувати необхідність коректного педагогічного керівництва, допомоги та контролю у справах учнів. Це вимагає особливого розуміння вчителями як вікових особливостей дітей, так і загальних проблем виховання.

Художньо-творча діяльність визначається як наскрізне завдання всіх діяльнісних сфер і повинна займати особливе місце у загальній системі навчально-виховного процесу школи.

У процесі реалізації основних завдань культурно-мистецьких програм з метою всебічного розвитку особистості учні залучаються до різних видів творчої діяльності. Структура вказаних програм передбачає творчість дітей у таких видах діяльності: художньо-естетичній, яка зумовлена використанням різних видів мистецтв, пізнавальної, інтелектуальної, ігрової, пошукової, суспільно-корисної та ін. Узгоджена з віком творча діяльність сприятиме підвищенню мотивації до максимального розкриття здібностей школяра, допоможе йому розвинути здатність до проектування, програмування, відкриття чогось нового. Розвиток духовних сил призведе до розвитку творчої активності, конструктивних здібностей, вільного вияву свого «Я».

Реалізацією цього принципу учням надається можливість, як писав В. Сухомлинський, досліджувати і відкривати для себе світ «у живих фарбах, яскравих і трепетних звуках, у казці та грі, в особистій творчості, в красі, що надихає її серце, в прагненні робити добро людям» [6, с. 32].

Принцип комплексного використання різних видів мистецтв у процесі розробки і реалізації культурно-мистецьких програм. Розробка цих програм базується на використанні мистецьких творів різних жанрів з їх особливим впливом на різнобічний розвиток школярів. Специфіка виховного впливу зумовлена особливостями мови і засобів виразності кожного виду мистецтва.

Розробка культурно-мистецьких програм передбачає також взаємодію різних мистецьких жанрів відповідно до форм проведення тематичних творчих заходів, які заплановані у програмах: концертів, тематичних вечорів, літературно-музичних композицій, інсценізацій фрагментів драматичних творів, використання хореографії, творів образотворчого та декоративно-ужиткового мистецтва, освоєння предметно-просторового середовища споруд, архітектурних ансамблів, парків тощо. Проте, реалізуючи принцип комплексного використання різних видів мистецтв, потрібно стежити за тим, щоб мистецькі твори об'єднувались в

одній програмі не лише за тематичною подібністю чи іншими формальними ознаками, а й виявляли органічну єдність виховного змісту кожного тематичного творчого заходу.

Комплексне використання різних видів мистецтв сприятиме формуванню у дітей системного мислення і цілісного художнього світогляду, активізує виявлення і становлення його духовно-творчого потенціалу.

Принцип цілісного та системного підходу до виховання. У педагогічній науці він обґрунтовується як теоретична база будь-якої виховної діяльності (І. Бех, М. Красовицький, А. Макаренко, Г. Сорока, В. Сухомлинський). Принцип передбачає для вчителя необхідність врахування всіх життєвих обставин, у яких перебуває вихованець (соціокультурних, психолого-педагогічних, моральних, економічних тощо) і які впливають на нього. З урахуванням цих умов визначаються форми виховного впливу, з'ясовується мета конкретної діяльності з кожним учнем.

Принцип цілісності впливає з факту цілісності особистості, котра є органічним, багатогранним сплавом світогляду, переконань, ідеалів, інтересів, морально-вольових рис, навичок і звичок поведінки. Отже, суть принципу цілісності, за визначенням М. Красовицького, в тому, що дитину неможливо виховувати окремими, ізольованими порціями, частинами. Системне вирішення будь-яких проблем ефективніше, ніж окремі дії чи заходи. Не можна формувати світогляд без виховання навичок і звичок поведінки, не можна сьогодні виховувати патріотизм, а завтра – повагу до людини. Доцільно забезпечити таку систему педагогічних впливів, яка була б орієнтована на всі сторони особистості в комплексі. [7, с. 15].

Зміст виховної діяльності засобами культурно-мистецьких програм фокусує різноманіття якостей особистості учня у цілісний процес становлення зрілої людини, здатної, за висловом І. Ільїна, до «цілісної очевидності», коли в процесі виховання і розвитку досягається «гармонія, узгоджена тотальність захоплень і здібностей, єднання інстинкту і духу, згода між вірою і знанням» [8, с. 767].

Цілісність, системність, послідовність і безперервність виховного процесу – це ті умови, які забезпечують успіх реалізації поставленої мети.

Принцип інтеграції навчальних дисциплін та тематичних творчих заходів.

У загальному навчально-виховному процесі, як під час уроків, так і в системі позаурочної діяльності відбувається розвиток творчої активності учнів через посередництво навчальних предметів та виховних заходів. У структурі культурно-мистецьких програм тематичні творчі заходи тісно переплітаються не тільки з предметами естетичного циклу, а також з іншими гуманітарними дисциплінами (українська та зарубіжна література, історія, етика), виховною позакласною діяльністю та гуртковою роботою.

Принцип інтеграції навчальних дисциплін і тематичних творчих заходів передбачає застосування учнями у процесі виконання культурно-мистецької програми знань та комплексу умінь, які вони отримали при вивченні різних предметів та засвоїли відповідні навички у процесі художньо-творчої діяльності.

Цей принцип також повинен виконати суттєву координаційну роль у розробці календарного планування конкретної культурно-мистецької програми. Зміст навчання та виховання в загальноосвітній школі визначається основними регламентуючими документами: навчальним планом, в якому відображено обсяг навантаження з кожного предмета, програмами навчальних дисциплін та планом виховної діяльності вчительського та учнівського колективів. Враховуючи те, що реалізація культурно-мистецьких програм тісно пов'язана з іншими напрямками навчально-виховної роботи, необхідно забезпечити належну координацію та взаємозв'язок між усіма учасниками цього процесу та виконавчими структурами через адміністрацію школи. Це, насамперед, стосується класних керівників, вчителів мистецьких дисциплін (музика, образотворче мистецтво, хореографія), вчителів літератури, історії, етики, а також керівників гурткової роботи художньо-естетичного напрямку.

Взаємозв'язок і рівень координації між виконанням культурно-мистецьких програм та навчальними програмами і планами виховної роботи буде залежати від етапності впровадження культурно-мистецьких програм у навчально-виховний

процес загальноосвітньої школи: на початковому етапі культурно-мистецька програма буде окремим тематичним доповненням до основного плану виховної роботи, а за умови розробки і впровадження системи програм може стати базовою виховною технологією, яка об'єднає нині розділені напрямки виховання.

Принцип індивідуалізації художньо-творчої діяльності. Реалізація цього принципу дає змогу вчителю (керівникові) максимально вивчити потреби та інтереси кожного учня, визначити рівень його творчої активності, врахувати умови фізичного, психічного, соціального та духовного розвитку і на підставі цього скласти індивідуальний план роботи з кожним учнем, поставивши для нього конкретні виховні завдання. Індивідуальні особливості кожної дитини зумовлюють також планування її участі у певному виді художньо-творчої діяльності.

У межах вказаного принципу передбачено також проведення моніторингу змін індивідуальних творчих якостей учня, вибір методів, спеціальних засобів педагогічного впливу та визначення їх ефективності на індивідуальність підлітка. Принцип індивідуалізації художньо-творчої діяльності передбачає й реалізацію індивідуальних здібностей особистості через колективну творчу діяльність (наприклад, в умовах роботи тимчасового творчого колективу). При цьому мають бути дотримані такі умови: робота, яка ведеться з групою (колективом) учнів, повинна орієнтуватися на розвиток творчої активності кожного з них; успіх виховного впливу під час роботи з одним учнем не повинен негативно впливати на інших; здійснюючи вибір засобів для виховання та розвитку особистості, необхідно користуватися інформацією про індивідуальні якості кожного учня; на основі взаємодії з учнем вчитель має вести постійний пошук засобів корекції його поведінки та пошук методів індивідуального розвитку.

Принцип демократизації та гуманізації взаємин учнів та вчителів (вихователів, керівників та координаторів). Реалізація цього принципу забезпечує повноцінний процес виховання творчо активного учня. Культурно-мистецькі програми побудовані на основі системного новаторського підходу до проведення виховної роботи, що ґрунтується на демократичних засадах,

опирається на активну позицію учнів, їх самостійність та ініціативу, на принципи особистісно-розвивальної взаємодії, залучення кожного учня до значущої для нього діяльності.

Названий принцип передбачає співробітництво усіх суб'єктів виховного процесу у вирішенні важливих завдань життєдіяльності і творчості вихованців, усунення авторитарного стилю роботи з боку вчителів, утвердження таких форм взаємостосунків, які сприятимуть формуванню демократичної культури особистості.

Принцип демократизації та гуманізації вимагає визнання цінності учня як особистості, його права на свободу, захист, охорону життя і здоров'я, створення умов для розвитку творчого потенціалу, здібностей, надання йому допомоги у життєвому самовизначенні і повноцінній реалізації. У спільній праці учнів і вчителів (керівників та координаторів культурно-мистецьких програм) повинна проявлятися взаємна довіра і повага. З боку старших повага до особистості учня виявляється у знанні вихователем його індивідуальних особливостей, виявленні сердечної турботи та співчуття, увазі до його потреб, ініціатив, інтересів. Виявивши найбільш важливі, цікаві, позитивні якості учня, треба визначити конкретні завдання по організації діяльності, яка повинна привести до успіху особистісного становлення, щоб зміцнити його почуття гідності, впевненості у собі.

Отже, педагогічне керівництво процесом художньо-творчої діяльності учнів загальноосвітніх шкіл у виховній технології культурно-мистецьких програм створює умови для задоволення потреби дітей в активній діяльності, яка забезпечує можливість реалізовувати себе, досягаючи емоційно привабливих творчих результатів, а також створює виховне середовище, що дає можливість дітям осмислити свою глибинну сутність як Людини, котра наділена найвищими творчими якостями. Залучення школярів до різних видів художньо-творчої діяльності, межах культурно-мистецьких програм зумовлена специфікою різних мистецьких жанрів: літератури, музики, образотворчого мистецтва, хореографії,

театру, кіномистецтва та ін. Художньо-творча діяльність організовується так, щоб повністю забезпечити учням роль головного суб'єкта виховного процесу.

Література

1. Варки Н. А. Программа творческо-эстетического развития дошкольников / Н. А. Варки, Р. Р. Калинина. – СПб.: Речь, 2002. – 168 с.
2. Волощук І. С. Програми для обдарованих і талановитих школярів / І. С. Волощук, В. Шепотько // Рідна школа. – 2005. – № 1. – С. 70–72.
3. Розвиток особистості в полікультурному освітньому просторі: збірник матеріалів Міжнародного конгресу «IV Слов'янські педагогічні читання». – Черкаси: Вид-во ЧНУ, 2005. – 338 с.
4. Кондрацька Л. А. Художня епістемологія культури у вимірі педагогіки / Л. А. Кондрацька – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2002. – 408 с.
5. Бех І. Д. Виховання особистості: у 2 кн. Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади: навч.-метод. видання / І. Д. Бех. – К.: Либідь, 2003. – 280 с.
6. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К.: Радянська школа, 1976 – Т. 3.
7. Красовицький М. Ю. Людина – мета, а не засіб / М. Ю. Красовицький // Виховання в школі / [упор. В. Варава, В. Зоц]. – К.: Б-ка «Шкільного світу», 2003. – С. 5–22.
8. Ильин И. А. Поющее сердце. Путь к очевидности // Почему мы верим в Россию?: Сочинения / И. А. Ильин. – М., 2006. – С. 577–909.

УДК 378 : 7

Ганна Кудінова

МИСТЕЦТВО ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНИХ ПОЧУТТІВ СТУДЕНТІВ

У статті аналізується значення естетичних почуттів у духовному розвитку студентів та роль мистецтва в їх формуванні. Розглядаються основні